

Nikola Mijanović
Filozofski fakultet
Nikšić

VASPITNO-OBRAZOVNI SISTEM U FUNKCIJI OSTVARIVANJA DRUŠTVA ZNANJA

EDUCATIONAL SYSTEM IN THE FUNCTION OF REALISATION
OF THE SOCIETY OF KNOWLEDGE

ABSTRACT This paper analyses the concept, structure and the essence of the educational system, understood in its overall structural-functional terms. In this regard the content of key components of the educational system is considered and elaborated on as well as possibilities of their individual and joint participation in the process of establishing the society of knowledge. This relatively new conception personifies a specific sort of doctrine, which is mentioned in the broader context of global trends and aspirations of the developed parts of the world. The emergence of this new world order is viewed through the prism of already identified aspirations, problems and delusions, but also through its insatiable globally-imperial aspirations. This paper, inter alia, emphasizes the fact that the society of knowledge, at least for now, is only an ideological phrase, designed and declaratively promoted in the „laboratories“ of economically most developed countries in the world. If its essence is a positive and progressive, scientific, humanistic and cultural orientation, more precisely a genuine concern for the development, democratization, emancipation, and the spiritual and material well-being of individuals and society as a whole, then, in our opinion, this idea should be fully supported.

Key words: educational system, globalization, society of knowledge, personality, reform, knowledge, education.

APSTRAKT U ovom radu analiziran je pojam, struktura i suština vaspitno-obrazovnog sistema, shvaćen u njegovom sveukupnom strukturalno-funkcionalnom smislu. U vezi s tim razmatran je i elaboriran sadržaj ključnih komponenata obrazovnog sistema i mogućnosti njihove pojedinačne i zajedničke participacije u procesu uspostavljanja društva znanja. Ova relativno nova sintagma personifikuje svojevrsnu doktrinu, koja se pominje u širem kontekstu globalizacionih kretanja i pretenzijama razvijenog dijela svijeta. Pojava tog novog svjetskog poretka posmatrana je kroz prizmu već identifikovanih stremljenja, problema i zablude, ali istovremeno i nezajažljivih njegovih planetarno-imperijalnih aspiracija. U ovom tekstu, između ostalog, posebno se apostrofira činjenica da je društvo znanja, bar za sada, samo ideološka fraza, osmišljena i deklarativno promovisana u „laboratorijama“ ekonomski najrazvijenijih zemlja svijeta. Ako je u njenoj osnovi zaista pozitivna i progresivna naučna, humanistička i kulturološka orijentacija, odnosno istinska briga za razvoj, demokratizaciju, emancipaciju, te duhovno i materijalno blagostanje pojedinca i društva u cjelini, onda bi je, po našem mišljenju, trebalo podržavati.

Ključne vaspitno-obrazovni sistem, globalizacija, društvo znanja, ličnost, reforma, znanje, obrazovanje.

U v o d

Nikada u istoriji čovječanstva nijesu zapamćene tako ozbiljne i sveobuhvatne promjene u gotovo svim sferama ljudskog rada i života, kao što se to desilo krajem minulog i početkom ovoga vijeka. Čini se da su one, prije svega,

generisane bezskrupuloznim pretenzijama najrazvijenijeg dijela svijeta za stvaranjem i oplodnjom kapitala, kome su podređene sve kulturne, duhovne i druge ljudske vrijednosti. Nesporno je da najbogatije poslovne kompanije i koncerni upravljaju ne samo ekonomskim i tržišnim, već i geo-političkim, naučno-tehnološkim i opšte-civilizacijskim svjetskim tokovima i procesima. Na sceni je interesno povezivanje najprofitabilnijih poslovnih korporacija u cilju uništavanja njihove ionako nemoćne konkurencije. U tom beskompromisnom tržišnom nadmetanju koriste se raznovrsna sredstva i strategije. Njima je profit primarni cilj, u čijoj funkciji je politika, nauka, obrazovanje, znanje, te stil i način pripremanja i profilisanja čovjeka, po mjeri i zahtjevima novog svjetskog poretka. Pod uticajem perfidno osmišljene i vođene medijske propagande, orkestrirano se stvara mit o nužnosti globalizovanja svijeta bez alternative. Posredstvom izuzetno moćnih sredstava masovne komunikacije kod prosječnog građanina sve uspješnije se stvara idila o skoro nastupajućem humanijem, pravednijem, demokratičnijem, bogatijem i srećnijem društvu, u kome će svi žitelji planete imati jednak životni standard, ljudska prava i slobode. Riječ je zapravo o svojevrsnoj indoktrinaciji društva s ciljem da se obezbijedi što povoljnije javno mnjenje za globalizovanje svijeta koje, između ostalog, podrazumijeva instrumentalizovanje obrazovanja u svrhu pripremanja i profilisanja čovjeka spremnog da sve svoje ljudske potencijale usredsrijedi na stvaranje materijalnih vrijednosti. U ime tog primarnog cilja, nedovoljno razvijenim zemljama i onim u tranziciji nameću se visoki zahtjevi i standardi, koji je gotovo nemoguće ispuniti pa čak i uz njihov katkad samoubilački pristanak na radikalne, bolne i sveobuhvatne reforme. U tom svjetlu treba posmatrati, gotovo po pravilu, spolja nametnute reforme obrazovnog sistema, koje se projektuju tako da sve njegove komponente i sistem u cjelini podržava aktuelne globalizacione procese na čijim premisama se, između ostalog, utemeljuje i „društvo znanja“. S tim u vezi, malim državama i narodima nude se opšteobavezujući reformski okviri, unificirani ciljevi i smjernice, koje nerijetko podrazumijevaju odricanje od vlastite kulture, tradicije, državnosti, te nacionalnog identiteta i individualnog subjektiviteta. Štaviše, u svjetskim ekonomskim i političkim centrima moći kreira se i projektuje novi svjetski poredak kojeg treba bezrezervno da podržava tzv. društvo znanja. Riječ je, zapravo, o projekciji jedne, u funkciji nastanka i afirmisanja, druge doktrine, čiji su pojedinačni ciljevi i pretenzije komplementarno uslovljeni i višestruko međusobno isprepleteni.

1. Pojmovno i suštinsko shvatanje sistema

U brojnim stručnim i naučnim publikacijama objavljenim na našem i stranim jezicima susrećemo pokušaje autora da definišu pojam i suštinu sistema. Nerijetko se ovaj pojam u teoriji i praksi koristi u neadekvatnim ili sasvim pogrešnim kontekstima. Očigledno njegov smisao, značenje, sadržajnu strukturu i funkciju nije jednostavno definisati jednom jasnom, sveobuhvatnom i opšteprihvatljivom definicijom. Sam pojam „sistem“ i sistemski pristup sve češće se

koriste u mnogim naukama i njihovim disciplinama. Odatle, zapravo, i proističu brojne nedoumice teoretičara prilikom njegovog definisanja, tako da se „različitim stepenom preciznosti, odnosno opštosti objašnjava jedna te ista pojmovna struktura nazvana sistem“ (Vučenović, 1980: 6).

Izvjesno je čini se samo to da je pojam „sistem“ (systema) preuzet iz grčkog jezika, a označava „ono što je sastavljeno, sastav, celinu ...“ (Jovanović, 2006: 1212). Gotovo identično shvatanje pojma sistem, uz nešto šire i uopštenije objašnjenje njegove suštine, nalazimo u Klaićevom riječniku. On, između ostalog, ističe da je riječ o pojmu grčkog porijekla, koji se može shvatati i kao sustav, sastav, cjelina, skup, zbir, uređenje, pravilnost, sklad, raspoređenost, sredenost, organizovanost, povezanost... (Klaić, 1974: 1212). Jedan od osnivača teorije sistema, L. V. Bertalanfi, pojam sistem shvata prilično uopšteno. U tom smislu on kaže „sistem je kompleks elemenata koji se nalaze u uzajamnoj povezanosti“ (Bertalanfi 1984: 8). Pod sistemom M. Rajkov, podrazumijeva „skup objekata ili elemenata povezanih na taj način da formiraju celinu“ (Rajkov 1982: 17). U vezi sa shvatanjem suštine ovog pojma, sličnog stava je i V. Mužić, koji tvrdi da je sistem „cjelina niza elemenata među kojima postoji određeni odnos i koji se nalaze u međusobnom odnosu s vanjskim svijetom“ (Mužić 1979: 19). Jedna od šire prihvaćenih definicija sistema glasi da je to „bilo koja valjano ograničena sprega dinamičnih elemenata koji su na neki način povezani, a djeluju zajedno prema izvjesnim zakonitostima na takav način da proizvode neki karakterističan totalni efekat“ (Allport 1988: 17). Citirani, kao i mnogi drugi autori, prilikom definisanja sistema najčešće koriste segmente, djelove, elemente, komponente, podsisteme, strukture, povratne sprege, te interakcije veza i odnosa, uključujući okruženje u kome određeni sistem izvršava svoju primarnu misiju.

Pored ovih manje-više zajedničkih karakteristika sistema, postoji i čitav niz drugih osobina od relevantnog značaja za razumijevanje njegove suštine. U vezi s tim, između ostalog, treba istaći: *cjelovitost* – kakve su relacije i kriterijumi za utvrđivanje odnosa između dijelova i cjeline; *strukturu* – obuhvata elemente, svojstva i funkcije pojedinih elemenata, te mrežu i kvalitet međusobno uspostavljenih veza i odnosa; *stabilnost* – ogleda se u sposobnosti sistema da se odupre spoljnim i unutrašnjim pritiscima; *adaptibilnost* – manifestuje se u sposobnostima sistema da se mijenja, prilagođava i podešava prema zahtjevima okoline u kojoj konkretan sistem funkcioniše. Ova posljednja njegova karakteristika može biti *funkcionalna i strukturalna*. „Funkcionalna adaptibilnost odgovara procesu samopodešavanja, samoregulacije, a strukturalna – samoregulaciji“ (Vilotijević, 1997: 130). Na osnovu navedenog proističe jasan stav da pojam sistem nije jednostavno sveobuhvatno definisati. Polazeći od saznanja do kojih je došla opšta teorija sistema, *pod pojmom sistem, u širem smislu, mogli bismo podrazumijevati funkcionalno organizovan i relativno homogenizovan skup međusobno povezanih elemenata u cjelinu, koji zakonomjerno doprinose realizaciji unaprijed postavljenog cilja, uspostavljajući pri tome interaktivne odnose sa njegovim objektivno datim okruženjem.*

Prema klasifikaciji koju prihvata savremena kibernetička teorija razlikujemo: prirodne, tehnološke i društvene sisteme. Nema sumnje da je čovjek kreator tehnoloških i društvenih sistema. Uostalom ljudski organizam funkcioniše kao veoma konsekventno uređen sistem. Taj sistem je izuzetno delikatan i po mnogo čemu specifičan, budući da čovjek kao biološko biće pripada prirodnim, a kao socijalno biće društvenim sistemima. Iz njegovog antropološkog i duhovnog bića proističe potreba za stvaranjem, ne samo složenih tehničkih, već i izuzetno kompleksnih društvenih sistema. Budući da se mnoge ljudske potrebe zadovoljavaju kvalitetno organizovanom vaspitno-obrazovnom djelatnošću, koja je višestruko civilizacijski, naučno, tehničko-tehnološki i opštedruštveno uslovljena, stoga se i ova djelatnost može posmatrati kao sistem, odnosno kao jedan od posebno značajnih društvenih podsistema. Uz sve to, treba imati u vidu i činjenicu da su vaspitno-obrazovni sistemi podložni čestim promjenama i transformacijama, determinisanim iz okoline ili generisanim iz njegove unutrašnje strukture. Zbog toga se oni moraju proučavati uz primjenu fleksibilnog metodološkog instrumentarija, kako bi se mogli identifikovati, sveobuhvatno sagledati i objasniti odnosi koji vladaju ne samo unutar komponenata obrazovnog sistema, već i oni koje funkcionišu na relaciji proučavani sistem i njegova okolina. Vaspitno-obrazovnim sistemima se najčešće upravlja spolja, tako da oni imaju ulogu upravljivih objekata, čime se ne isključuje mogućnost i potreba vlastite (unutrašnje) regulacije i samoregulacije. Štaviše, sasvim prirodna je pretenzija svakog sistema da se on što efikasnije transformiše „iz objekta u subjekat, iz regulisanog spolja u samoregulisani sistem“ (Potkonjak, 1982: 42).

Ako se pažljivo razmotre mogućnosti koje nudi kibernetika i teorija sistema nije teško shvatiti da okosnicu sistemskog pristupa sačinjava sistemsko-strukturalna analiza. Problem je u tom što je neki istraživači previše šablonizuju, tako da ona gubi svoja najkvalitetnija metodološko-epistemološka svojstva. Zaista je neozbiljno ovaj nedostatak opravdavati nedovoljnom afirmisanošću sistemske teorije, kao nužne pretpostavke uspješne primjene sistemsko-strukturalne analize u pedagoškim, i ne samo tim istraživanjima.

2. Struktura i funkcija vaspitno-obrazovnog sistema

Vaspitanje i obrazovanje je specifična ljudska djelatnost, koja je višestruko društveno ali i individualno uslovljena. Ona se, između ostalog, može posmatrati kao relativno samostalan sistem. Jedna od opštih karakteristika sistema jeste njihova hijerarhijska uređenost i uslovljenost. Shodno toj logici vaspitno-obrazovni sistem se može posmatrati i proučavati kao relativno samostalna cjelina ili kao podsistem (komponenta) društvenog sistema. Bez obzira na ovo saznanje, u svakodnevnim komunikacijama nerijetko se, čak i među stručnjacima, pod pojmom vaspitno-obrazovni sistem podrazumijeva samo njegova formalna, odnosno institucionalna komponenta. Ova suštinski neprihvatljiva pojmovno-strukturalna i funkcionalna redukcija svjesno ili ne-

svjesno se podržava u fazi inoviranja, odnosno reformisanja obrazovanja. Neri-jetko se iz usta resornog ministra i njemu lojalnih činovnika (kvazi eksperata) pod plaštom reforme vaspitno-obrazovnog sistema misli na manje-više kozmetičke promjene koje se uglavnom sprovode u sadržajima insitucionalnog obrazovanja. Ako se bilo koja reforma svede samo na „kozmetičke“ promjene u sadržajima, odnosno nastavnim programima škola i univerziteta onda je ona apriori osuđena na neuspjeh. Cjelishodna reforma vaspitno-obrazovnog sistema podrazumijeva ozbiljne i dobro osmišljene inovacije u svim njegovim struktu-rama, komponentama, modelima i aspektima. Shvatimo li vaspitno-obrazovni sistem kao integralnu cjelinu u čijem se okviru odvija sveukupna prosvjetna djelatnost, nije teško zaključiti da je riječ o izuzetno složenoj strukturi, čiju osnovu konstitutivno i funkcionalno sačinjava: *formalno, neformalno i infor-malno* vaspitanje i obrazovanje.

Suštinu *formalnog* obrazovanja sačinjavaju: predškolske ustanove, osno-vne škole, srednje škole, specijalizovane ustanove za rad s djecom i omladinom ometenom u psihofizičkom razvoju, te visoke škole i akademije, uključujući i univerzitete. Strukturu *neformalnog* obrazovanja sačinjavaju: centri za kulturu, radnički i narodni univerziteti, obrazovni centri pri privrednim i drugim poslovnim kompanijama, specijalizovani instituti za stručna usavršavanja, centri za organizaciju slobodnog vremena djece i omladine, te učenički i studentski domovi, odnosno internati. Strukturu *informalnog* vaspitno-obrazovnog podsistema sačinjavaju institucije, organizacije i udruženja kojima vaspitanje i obrazovanje nije osnovna djelatnost, na primjer: porodica, sredstva masovne komunikacije (štampa, radio, televizija, film i internet), vojska, dokumentacioni centri, video klubovi, ustanove iz oblasti kulture (biblioteke, muzeji, galerije, pozorišta), strukovna udruženja, sportski klubovi, društveno-političke organi-zacije i asocijacije, te religijske i vjerske institucije (Trnavac, Đorđević, 1998; 75-78).

Prema tome, sva tri navedena podsistema (komponente) i njihovi pojedinačni konstitutivni elementi morali bi da budu egalitarno obuhvaćeni prilikom osavremenjivanja, odnosno reformisanja vaspitno-obrazovnog sistema. Ukoliko se selektivno i parcijalno inovira jedna, nezavisno od drugih, komponenta, ne-realno je očekivati da će te promjene rezultirati zapaženijim efektima. Drugim riječima, ozbiljna reforma vaspitno-obrazovnog sistema podrazumijeva sprovođenje pozitivnih i progresivnih inovacija u svim komponentama i sistemu kao integralnoj cjelini. Misli se tu na kvalitativne promjene u ciljevima, standardima, sadržajima, organizaciji, didaktičko-metodičkim strategijama i pristupima, materijalno-tehnološkoj infrastrukturi, pe sve do podizanja profesionalno-stručne kompetentnosti nastavnika, te načina i kriterijuma vrednovanja ostva-renog vaspitno-obrazovnog postignuća. Samo uz ove nužne, ali ne i sasvim dovoljne preduslove, savremeno koncipirane i funkcionalno (horizontalno i vertikalno) povezane komponente vaspitno-obrazovnog sistema mogu zaista biti u funkciji podržavanja i u doglednoj budućnosti uspostavljanja društva znanja, u

kome će se obrazovati čovjek i profilisati i emancipovati njegova integralna ličnost.

3. Uticaj globalizacije društva na vaspitno-obrazovni sistem

Pojam *globalizacija* počinje se koristiti u socijalno-političkoj teoriji krajem devetnaestog vijeka kao sinonim za označavanje čvršćeg ekonomskog povezivanja i interesnog prestrojavanja najrazvijenijih regiona svijeta. Uveden je u ekonomsku leksiku i privrednu praksu kao odrednica, koju koriste najmoćnije poslovne kompanije i koncerni prilikom realizacije zajedničkih projekata i uspostavljanje svojih monopolsko-profitnih mreža na svim svjetskim meridijanima. Takva poslovna politika podrazumijevala je ukidanje prostornih, carinskih i drugih profitnih ograničenja. Upravo u tom kontekstu pojam i suštinu globalizacije posmatra i objašnjava francuski naučnik P. Lorot (2001: 309), tvrdeći da je mondijalizam (globalizam) nastao kao stanje planetarnog razvoja bez ograničenja, odnosno barijera. Riječ je o izuzetno složenom i sveobuhvatnom civilizacijskom procesu koji implicira integrisanje država i naroda na planetarnom nivou.

Danas se pojam globalizacije tumači, shvata i koristi u znatno širem kontekstu, tako da se pod ovom sintagmom podrazumijeva: povezivanje svijeta, homogenizacija svijeta, ujedinjavanje čovječanstva, mondijalizacija društva, amerikanizacija svijeta ili svjetski mega-trend integrisanja. Njegovu koncepcijsku strategiju, pored ekonomskog udruživanja svijeta, upotpunjuje težnja za sve homogenijim političkim, naučno-tehnološkim, informaciono-komunikacionim i kulturno-prosvjetnim unificiranjima, odnosno povezivanjima čovječanstva. Shodno tim stremljenjima, pod globalizacijom u širem smislu podrazumijevali bismo skup integracionih procesa „koji učvršćuju svjetske društvene odnose i međuzavisnosti“ (Giddens, 2007: 51). Globalizacija je zapravo nadnacionalna tvorevina koja marginalizuje teritorijalna razgraničenja, relativizujući tradicionalne, istorijske, institucionalne, kulturne, religijske, vaspitno-obrazovne i sve druge specifičnosti pojedinih naroda i država. Na sceni je relativno nova koncepcija koja determiniše uslove i modele funkcionisanja savremenog društva. Ona već danas izaziva ozbiljne i višestruke reperkusije, a kakve li će one biti u doglednoj budućnosti, na planetarnom nivou, zaista je teško pretpostaviti. U vezi s tim nema konsenzusa među kompetentnim teoretičarima, analitičarima i futurolozima. Jedni tvrde da globalizam donosi demokratiju, bolji život, zadovoljstvo, opšte blagostanje i mnoge druge benefite, dok drugi upozoravaju na opasnosti od ekonomskog hegemonizma, bijede i siromaštva naročito nerazvijenog dijela svijeta, te gubitka državnog suvereniteta, odnosno kulturnog, duhovnog, religijskog i svakog drugog identiteta posebno malih naroda i država.

Istaknuti analitičari smatraju da će globalizacija donijeti čovječanstvu brojne povoljnosti i obezbijediti značajne društveno-razvojne perspektive, ali istovremeno upozoravaju da ona nosi i krije čitav niz nepoznanica, rizika i

neizvjesnosti koje se ne smiju zanemarivati. Zagovornici mondijalizma bez ostatka, deklarativno su obećali da će se, između ostalog, smanjiti socijalne razlike, ukinuti svjetsko siromaštvo, iskorijeniti svaki oblik diskriminacije, uspostaviti opšteobavezujuća vladavina prava itd., do čega očigledno još uvijek nije došlo. Naprotiv, postoje osnovane sumnje da je globalizacija izazvala visoku stopu nezaposlenosti, naročito u zemljama siromašnog dijela svijeta, koje apsolutno ne mogu da prate sve brže tehničko-tehnološke i druge promjene; nemaju dovoljno vremena za ekonomsku, kulturnu, prosvjetnu i drugu adaptaciju, koju uslovljavaju i podrazumijevaju razvijeniji regioni i države. U vezi s tim, „kritičari globalizacije ukazuju na alijenaciju, socijalnu polarizaciju, prostornu segregaciju, mekdonaldizaciju kulture, ekološko zagađenje, uništenje demokratskih tekovina, ljudskih i radničkih prava, ukidanje države blagostanja, kao posledice koje budućnost, iako ona nikada nije izvesna, čine još neizvesnijom“ (Trifunović, 2009: 300).

Da budemo eksplicitni, jasni i iskreni globalizacija, prije svega, odgovara zemljama koje podržavaju dezsuverenizaciju kao doktrinu za uspostavljanje novih modela političke moći na planetarnom nivou. Sve neskriveniji zahtjev da se izvrši ograničenje suvereniteta ili da se on sasvim prenese u nadležnost novostvorenih globalističkih centara moći, teza je koju su zajedno osmislile najuticajnije zapadnoevropske i američke intelektualne elite. Na tim u osnovi imperijalističkim premisama njihovi ideolozi stvaraju teren za uspostavljanje sasvim novog suvereniteta koji bi im bio po mjeri, s neskrivenim pretenzijama da se superiorno vlada svijetom. Ovakve i slične aspiracije opominju i ukazuju na opasnost od zloupotreba, moguće ekonomske, kulturno-prosvjetne i druge imperijalizacije i pokušaja da se drugim, po pravilu manjim narodima i siromašnijim državama, nametne neprihvatljiv stil i način života. Nema sumnje da je aktuelni globalizacioni projekat utemeljen na principima i zakonitostima neoliberalne ekonomije, čiji je primarni cilj ostvarivanje što većeg profita, a ne sve boljeg i kvalitetnijeg života za sve, koji se mjeri ne samo zadovoljavanjem primarnih i materijalnih, već i emocionalnih, duhovnih, kulturno-prosvjetnih i duhovnih potreba civilizovanog čovjeka.

Nesporno je da se složeni globalizacioni procesi odvijaju na dva različita kolosjeka. Jedan je projektovan za ekonomski stabilnije i nacionalno homogenije zapadnoevropske zemlje, dok je drugi namijenjen malim zemljama, heterogenog, nacionalnog i religijskog sastava stanovništva, koje se nalaze u ozbiljnim ekonomskim, socijalnim i političkim problemima (Đorđević, 2009: 265–266). Zbog radikalnih društveno-sistemskih prestrojavanja ove druge se nazivaju i državama u tranziciji. Njima se iz velikih centara moći posredstvom političkih, ekonomskih i socijalnih mehanizama, a sve pod plaštom demokratije, nameću reformske koncepcije i modeli, koji, između ostalog, nužno impliciraju značajne promjene u svim komponentama vaspitno-obrazovnog sistema i škole – posebno. Krajnji cilj tako projektovane reforme jeste formiranje i profilisanje čovjeka po mjeri i standardima tog novonastupajućeg svjetskog poretka. Ovako postavljeni cilj podrazumijeva bolne i korijenite promjene u vaspitno-obrazovnim sistemi-

ma naročito malih i nedovoljno razvijenih zemalja. Vješto koristeći poluge aktuelnog naučno-tehnološkog i civilizacijskog razvoja, globalisti im kao „dušebrižnici“ nude po svojoj mjeri skrojene ciljeve, smjernice, standarde i forme kao univerzalne modele za reformisanje vaspitno-obrazovnog sistema.

Aktuelna globalizacija društva, između ostalog, pretpostavlja i unificiranje osnovnih vrijednosti, na kojima se taj koncept temelji. Riječ je o tehnologizaciji i instrumentalizaciji obrazovanja, s ciljem da se ono stavi u funkciju što efikasnijeg stvaranja profita, odnosno kapitala, tako da se težište obrazovanja usmjerava ka razvoju unaprijed funkcionalno projektovanih i dirigovanih osobina čovjeka. Nesporno je da rad, profit i kapital zauzimaju značajno mjesto u sistemu opštedruštvenih vrijednosti, ali se s njima ne iscrpljuje smisao, cilj i svrha ljudskog postojanja. U novokomponovanim društveno-političkim i ekonomskim uslovima, čovjek koji posjeduje određeno znanje i vještine cijenjen je samo onoliko koliko je spreman i sposoban da na tržištu rada ostvaruju profit. To zapravo znači da je imperativ u obrazovnom sistemu osposobiti čovjeka za konkretno zanimanje, odnosno radno mjesto kako bi stvarao što efikasniji višak materijalne vrijednosti, pa mu sljedstveno tim novim zahtjevima, široko znanje i obrazovanje nije ni potrebno.

Ako je to tačno, postavlja se krucijalno pitanje, kako je moguće na uskim, teorijski problematičnim, koncepcijski nejasnim i manje-više apstraktnim (a dodali bismo – i virtualno zamišljenim) vrijednostima, očekivati formiranje cjelovite, humane i demokratske ličnosti koju deklarativno promovišu kreatori novog svjetskog poretka? Gotovo je nevjerovatno, ali nažalost i istinito, da mondijalisti ignorišu tradicionalne nacionalne vrijednosti, dovodeći u pitanje mogućnost i efikasnost njihovog uticanja na razvoj i formiranje individue i njene integralne ličnosti, spremne i sposobne da prihvati nove zahtjeve i standarde koje nameću aktuelna prestrajavanja svijeta. Očigledno je da kreatori i protagonisti globalizacionog poretka lakomisleno i nekritički težište formiranja i razvoja pojedinca izmještaju iz okrilja porodice, škole, neformalnih vršnjačkih grupa i lokalne zajednice, u sferu virtuelnih informaciono-komunikacionih tehnologija.

Analizirajući najnoviju strategiju razvoja obrazovanja, projektovanog i definisanog u ključnim globalizaciono-prosvjetnim dokumentima, lako ćemo zapaziti protivrječnosti između onoga što je deklarativno u njima dato i onoga što se na aktuelnoj svjetskoj vaspitno-obrazovnoj sceni već odigrava. Ideolozi i protagonisti globalizacije svijeta, pa i obrazovanja – razumije se, deklarativno se zalažu za profilisanje novog čovjeka, kosmopolitičke i građanske provincijencije, osposobljenog i spremnog da živi i radi u multikulturnoj, multinacionalnoj i multietničkoj zajednici. Iz ovako krajnje nejasno formulisanog opredjeljenja proističe eksplicitan zahtjev da je svaki mladi čovjek dužan da usvoji, odnosno izgradi svjetski, evropski, nacionalni i lokalni identitet. Postavlja se pitanje: da li je to moguće? To je očigledno više utopistički, a manje realno utemeljen i u pedagoškoj praksi objektivno ostvarljiv cilj.

Drugo je pitanje smiju li se nekritički preuzimati i bezobzirno nametati globalizacioni ciljevi i strategije, projektovane u otuđenim svjetskim centrima

moći, a istovremeno cinički osporavati prava i slobode bilo kom narodu, državi ili regionu, da definišu i realizuje vlastite vaspitno-obrazovne kurikule koji bi im jamčili minimum zaštite i očuvanja posebnog nacionalnog, duhovnog, kulturnog, tradicionalnog i svakog drugog suvereniteta i identiteta? Postavljajući ovakva i slična pitanja ne želimo ni na koji način dovoditi u pitanje nužnost reformisanja, inoviranja i usaglašavanja nacionalnih i regionalnih obrazovnih sistema sa strategijama i standardima koje propisuje najrazvijeniji dio svijeta, ali se tom prilikom, moraju pronaći takvi vaspitno-obrazovni modeli i sistemska rješenja kojima će se zaštititi od erozije nesporne njihove posebne nacionalne, duhovne, kulturne i mnoge druge vrijednosti. Pored materijalnih dobara, savremenom čovjeku su potrebne ontološke, etičke, aksiološke i druge opšteljudske vrijednosti i saznanja, koje će ga učiniti humanijim, tolerantnijim, kulturnijim, srećnijim i ispunjenijim kao cjelovitu, slobodnu i zdravu visoko-civilizovanu ličnost.

Shodno tim opredjeljenjima i potrebama razvoja čovjeka, naše vrijeme i ono koje je neposredno pred nama, zahtijeva kritičko preispitivanje, mijenjanje i konkretizovanje osnovnih globalizacionih vaspitno-obrazovanih ciljeva. Identifikovane protivrječnosti između tržišno orijentisanih globalizacionih zahtjeva, s jedne i individualnih i nacionalnih vrijednosti, s druge strane, neophodno je rješavati kompromisom, uspostavljanjem senzibilno izbalansiranih odnosa između tržišnom logikom vođenog obrazovanja i drugih duhovnih, ljudskih i društveno-civilizacijskih vrijednosti. Drugim riječima, treba uspostaviti prihvatljiv odnos između teorije „imati“ i „biti“. Imperativ je zapravo pronaći modus kako sačuvati ono što je već stvoreno i obezbijediti pretpostavke da se ponudi nešto novo, bolje, cjelishodnije i za sve ljude prihvatljivije. To je, bez sumnje, znatno lakše reći nego ostvariti, budući da se savremeno društvo nalazi „na prelazu između dvije paradigme: stare zakonitosti više ne vrede, ali nove još nisu čvrsto ustanovljene“ (Jandrić, Boras, 2013: 121). Ovo tim prije, ako se ima u vidu činjenica da je globalizacija svijeta nezaustavljiv proces, čije je zakonitosti nužno temeljito analizirati, naučno proučiti, kritički preispitati i selektivno prihvatiti. Samo na taj način moguće je doći do univerzalnih, zajedničkih i opšteobavezujućih principa, a zatim utvrditi posebne nacionalne, tradicionalne i kulturne vrijednosti koje se moraju uvažavati u vaspitno-obrazovnom procesu ako želimo da sačuvamo identitet naroda i države u kojoj živimo. Ukoliko aktuelne tendencije i osnovne zakonomjernosti razvoja savremenog društva ne budemo shvatili ozbiljno i pravovremeno, globalizacija kao društveni fenomen današnjice prijeto da asimilira i izbriše sa svjetske geografske mape male narode i države.

4. Savremeni vaspitno-obrazovni sistem kao pretpostavka stvaranja društva znanja

Naučno afirmisani analitičari, pedagoški i drugi humanistički orijentisani teoretičari smatraju da se regionalno i šire povezivanje čovječanstva može

temeljiti samo na univerzalnim, vrijednosno nespornim, odnosno konsenzusom prihvaćenim društveno-civilizacijskim tekovinama. U tom smislu, neophodno se insistira na obezbjeđivanju i garantovanju svima jednakih prava i sloboda, multikulturalnosti, demokratizaciji i humanizaciji društva, uključujući i nužnost na tim principima uspostavljanja vaspitno-obrazovnih i svih drugih, od zajedničkog interesa bitnih, institucija. Bez obzira kako god shvatili ovaj proces, očigledno je da on uslovljava ozbiljne promjene u svim nacionalnim i regionalnim vaspitno-obrazovnim sistemima. S neskrivenom namjerom da anticipiraju puteve i pravce kretanja tih globalnih promjena, u pedagoškim i drugim relevantnim izvorima, sve češće se pojavljuju radovi pod naslovima: „društvo znanja“, „učeće društvo“, „cjeloživotno učenje“, „škola u kojoj će učenik da misli“, „multimedijsko učenje“, „učenje uz primjenu obrazovno-informacionih tehnologija“, „mogućnosti i dometi obrazovanja na daljinu“ i slično. Pod sve snažnijim uticajem ovakvih stremljenja najrazvijenije, ali i socijalno najhumanije zemlje definitivno počinju shvatati da znanje postaje osnovni agens razvoja i napretka čovjeka. Samo kod malog broja zaista najrazvijenijeg i najhumanijeg dijela svijeta sve više sazrijeva svijest da znanje ne može biti cilj, već najmoćnije sredstvo, odnosno pokretač individualnog i društvenog razvoja. Insistira se na afirmaciji strategije o cjeloživotnom obrazovanju, koja bi trebalo da pomogne efikasniji prelaz ka društvu znanja (Savićević, 2000: 14). Zbog tog futurističkog cilja, počinju da ulažu ogromna sredstva u istraživačke projekte koji se realizuju u okvirima njihovog ekonomskog i socijalnog prostora, kojeg karakteriše mobilnost, interdisciplinarnost, kooperativnost i spremnost za kreiranje i prihvatanje inovacija. Te države vjeruju da obrazovanje, u uslovima planetarnog povezivanja i integrisanja svijeta, dobija sasvim novi status i značaj, koji obavezuje da se: a) obrazovanje shvati kao cjeloživotna obaveza pojedinca, b) pored formalnog, neformalno i informalno obrazovanje sve više podržava, cijeni, stiže, neposredno primjenjuje i društveno valorizuje, c) nužno insistira na obrazovanju utemeljenom na verifikovanim naučno-tehnološkim, kulturnim i duhovnim vrijednostima d) obrazovanje učini dostupno svima, e) ciljevi obrazovanja usmjeravaju na razvoj svih saznajnih potencijala učenika, f) uspostave novi sistemi za efikasnije upravljanje školom i obrazovanjem u cjelini. Shodno tim progresivno-razvojnim stremljenjima insistira se na jačanju bazičnog obrazovanja tokom čitavog života pojedinca; na obaveznosti povezivanja rada i obrazovanja; uspostavljanju partnerstva između davalaca i korisnika obrazovnih usluga u cilju efikasnijeg rješavanja zajedničkih obrazovnih problema, te dodatnoj motivaciji pojedinaca (neposrednih konzumenata obrazovanja) i poslodavaca. Riječ je, zapravo, o potrebi stvaranja znatno povoljnijeg društvenog ambijenta ne samo za sticanje, već i za neposrednu primjenu znanja i obrazovanja. U tom kontekstu valja shvatiti i stavove date u UNESCO-vom izvještaju objavljenom pod naslovom: Learning to Live, u kome se koristi sintagma „društvo koje uči“, koje zapravo predstavlja fazu do koje se može doći reformama društva s jedne, i obrazovanja s druge, strane (Savićević, 2000: 15).

Ako je to tačno, postavlja se pitanje šta, u vezi s tim, treba da rade nedovoljno razvijene i zemlje u razvoju. Pored ogromnih privrednih, socijalnih, političkih i drugih problema, one po pravilu imaju i stereotipne vaspitno-obrazovne sisteme. Čini se da je to sasvim prirodna zakonomjernost. Nerealno je očekivati da ekonomski nerazvijene zemlje imaju fleksibilne, naučno konkurentne, efikasne i savremene vaspitno-obrazovne sisteme. To zapravo znači da je nemoguće uspješno reformisati vaspitno-obrazovni sistem, ako taj izuzetno značajan projekat istovremeno ne prate i adekvatno podržavaju odgovarajuće ekonomske, socijalne, političke, normativno-pravne i druge transformacije društva. Ovaj problem postaje još aktuelniji, ako imamo u vidu činjenicu da se malim, nedovoljno razvijenim državama i narodima, gotovo sve reforme, pa i vaspitno-obrazovna – razumije se, nameću spolja. Stečena iskustva iz ne tako davne prošlosti upozoravaju da su se gotovo sve one, upravo zbog toga, pokazale veoma neuspješnim, a nerijetko i sasvim promašenim. Konačno bismo morali iz tog zvući izvjesne pouke, ukoliko želimo da nam budućnost bude barem malo svjetlija od sadašnjosti. U vezi s tim, valjalo bi mobilisati najumniji naučni, privredni, kulturni, prosvjetni i svukupan drugi potencijal, koji će sveobuhvatno i objektivno snimiti postojeće stanje i na tako utvrđenim fundamentalnim polazištima, definisati strategiju dugoročnog opšte-društvenog i vaspitno-obrazovnog razvoja, koja bi bila neprikosnovena za sveobuhvatnu transformaciju društva, a u okviru toga i vaspitno-obrazovnog sistema – razumije se. Samo uz nužan uslov da vaskolika privredna reforma obezbijedi efikasan i kontinuiran rast nacionalnog bruto proizvoda, odnosno društvenog i ličnog standarda, te relativno brz prelazak iz industrijskog u postindustrijsko društvo, s ciljem da se drastično smanji stopa nezaposlenosti i radikalno izmjeni međusektorsko radno angažovanje stanovništva u korist tercijarnog (uslužnog) sektora, u kome će dominirati visokoobrazovani kadrovski potencijal, obezbijedili bismo neophodne pretpostavke za modelovanje fleksibilnog vaspitno-obrazovnog sistema spremnog da u doglednoj budućnosti podržava i afirmiše u praksi društvo znanja.

Paralelno s tim valjalo bi kritički i temeljito preispitati postojeći sistem vrijednosti i uspostaviti novi koji će uvažavati i trajno sačuvati od zaborava sve ono što se pokazalo za nas „svetim“, nedodirljivim, po čemu se, zapravo, vjekovima prepoznajemo kao ljudi, narodi i država. Tako preispitane i valorizovane nacionalne vrijednosti morali bismo jasno definisati i snažno promovisati, kako bismo znali prema čemu stremimo, kakvu ličnost hoćemo, od čega ne smijemo odustajati ukoliko želimo da opstanemo u ovim turbulentnim vremenima i uslovima. Upravo bi na tim strategijskim opredjeljenjima i društvenim vrijednostima trebalo zasnivati koncepciju novog vaspitno-obrazovnog sistema od primarnog nacionalnog značaja, u čijem bi okviru obrazovanje, znanje, svestran razvoj i formiranje zdrave, slobodne, humane i cjelovite ličnosti bio fundamentalni princip i glavna ideja vodilja za skoriji ulazak u društvo znanja. Samo na ekonomski stabilnoj i progresivno-razvojno orijentisanom društvenom paradigmatu, moguće je projektovati fleksibilan vaspitno-obra-

zovni sistem, utemeljen na savremenim saznanjima pedagoške teorije i prakse, koji će po svojoj koncepcijskoj namjeni i suštini, u fokus najužeg interesovanja postaviti razvoj pojedinca, odnosno sveukupan proces humanog i slobodnog formiranja njegove ličnosti. Ovako osmišljena i definisana sistemaska projekcija trebalo bi da obezbijedi sinergetski uticaj i interakciju svih njegovih konstitutivnih komponenata, odnosno podsistema (formalnog, neformalnog i informalnog) kako bi se u njihovim pojedinačnim i zajedničkim okvirima ostvarila egalitarna participacija svih strana razvoja ličnosti (fizičke, intelektualne, moralne, estetske, radne, emocionalne, motivacione, karakterne ...), s ciljem da svaka na svoj način i sve zajedno doprinose razvoju ljudskog identiteta, subjektiviteta i integriteta. Ovaj zahtjev „nas podsjeća na to da nije važno ono što već možemo, nego i ono što možemo da budemo, ne samo ono što znamo, nego što jesmo“ (Asman, 2002: 9). Shodno tom vizionarskom opredjeljenju, posebnu obavezu i odgovornost morali bi da preuzimu ideolozi, filozofi, sociolozi, pedagozi, psiholozi i drugi analitičari. Očekuje se da upravo oni, prilikom definisanja fundamentalnih ciljeva i komponenata savremenog vaspitno-obrazovnog sistema, pronađu optimalnu ravnotežu između individualnog i socijalnog; vaspitanja za esenciju i vaspitanja za egzistenciju; mjeru između tradicionalnog i savremenog; globalnog i lokalnog; teorijskog i praktičnog; mjeru između koncepcije imati i biti; društveno-proklamovanog i u aktuelnoj pedagoškoj zbilji mogućeg. Prema tome, uvažavajući objektivno dati društveno-civilizacijski kontekst čini se da je u našim uslovima umjesnije o „društvu znanja“ govoriti kao hipotetičkoj viziji i izazovu u budućnosti.

Z a k l j u č a k

Nema sumnje da je vaspitno-obrazovni sistem izuzetno značajna komponenta (podsistem) šireg društvenog sistema, čiju strukturu konstitutivno i funkcionalno zaokružuju formalno, neformalno i informalno vaspitanje i obrazovanje. Njegova suština, funkcija, efekti i dometi determinisani su ideološkim, naučno-tehnološkim, ekonomskim, socijalnim, kulturnim i drugim faktorima razvoja društva u okviru koga konkretan sistem ostvaruje svoju primarnu prosvjetno-pedagošku misiju. Raspektabilno empirijsko iskustvo potvrđuje tezu da je nemoguće sprovesti ozbiljnije reforme nijedne pojedinačne komponente, odnosno sistema u cjelini a da to istovremeno ne prate i podržavaju adekvatne reforme ključnih komponenata opštedruštvenog sistema. Zato je nužno imati u vidu drevnu maksimu koja glasi: kakvo je društvo, takav je i njegov vaspitno-obrazovni sistem.

Nažalost moramo shvatiti da živimo u izuzetno turbulentnim političkim, geostrategijskim, ekonomskim, kulturnim, prosvjetnim i drugim prestrukturiranjima i povezivanjima društva, koja su ideološki osmišljena u najutjecajnijim centrima svjetske vlasti i moći. Ovaj čini se planetarno nezaustavljiv proces šire je poznat pod sintagmom globalizacija svijeta. Njegovi idejni kreatori i protagonisti, između ostalog, nameću ciljeve, modele i forme obrazovanja, kako bi

profilisali novog čovjeka po mjeri društva koje je već nastalo. Ono je, pored političkog, generisano dostignutim nivoom društveno-ekonomskog, naučno-tehnološkog i civilizacijskog razvoja, čiju neposrednu primjenu, odnosno implementaciju u praksi snažno podržavaju neslućena dostignuća informaciono-komunikacionih tehnologija. Upravo na toj osnovi konstituiše se i deklarativno promoviše „društvo znanja“. Riječ je o ideološki i interesno obojenom projektu, koji pod plaštom demokratije nameće, posebno malim, ekonomski nedovoljno razvijenim, i zemljama u tranziciji, unificirane obrazovne strategije, ciljeve i standarde, kao manje-više obavezujuće okvire i smjernice za reformisanje nacionalnih vaspitno-obrazovnih sistema. Analizirajući tu globalizaciono-prosvjetnu legislativu, relativno je lako zaključiti da se insistira na potrebi obrazovanja i profilisanja čovjeka po mjeri i zakonitostima tržišta rada, čija se vrijednost mjeri trenutnom potražnjom njegove profesionalne kompetencije na tom sve bezobzirnijem međunarodnom tržištu. To bi zapravo trebalo da bude osnovna paradigma za uspostavljanje „društva znanja“ kojeg bi, bar deklarativno, karakterisale demokratske, humane i visoko civilizovane osobine, utemeljene na mondijalistički projektovanim interkulturalnim vrijednostima. Izvjesno je da u tom, više utopističkom nego realno postavljenom okviru, nema mjesta za vaspitanje pojedinca; individue i njenog personalnog subjektiviteta; čovjeka kao neponovljive i cjelovite formirane ličnosti. Drugo je pitanje može li se razvijati i profilisati čovjek, prepoznatljivog ličnog identiteta i ljudskog integriteta, u apstraktno percipiranom, maglovitom, nejasnom i virtualno zamišljenom svijetu, lišenom provjerenih duhovnih, kulturnih, emocionalnih i drugih tradicionalnih, a iskustveno nespornih, nacionalnih, konfesionalnih, lokalnih, regionalnih i šire prihvaćenih vrijednosti.

Riječ je o veoma kompleksnim i delikatnim pitanjima, čije cjelishodno rješavanje nužno implicira primjenu interdisciplinarnog i multidisciplinarnog naučno-istraživačkog pristupa, kako bi se izvršila temeljita analiza, kritičko preispitivanje i nepristrasna revalorizacija fundamentalnih globalizacionih zahtjeva, potreba i pretenzija. Aktualnoj materijalnoj imperijalizaciji svijeta, nametnutoj od strane najrazvijenijih zemalja Zapada, mogu se relativno uspješno oduprijeti samo one države i narodi koje uspiju da blagovremeno i kvalitetno sprovedu sveobuhvatne ideološke, privredne, prosvjetne i sve druge reforme kao nužan preduslov za relativno brzi ulazak u postindustrijsko i visoko civilizovano demokratsko društvo, stvarajuće tako vlastite moćne i zdrave pretpostavke za ulazak u društvo znanja u dolednoj budućnosti. Na tim premisama projektovan i fleksibilno uspostavljen vaspitno-obrazovni sistem, može efikasno promovisati provjerene i opšte prihvatljive etičke, kulturne, socijalne, naučne, prosvjetne, demokratske i sve druge ljudske vrijednosti, imanentne savremenom društvu u okviru kojeg bi se u budućnosti zaista afirmisalo društvo znanja, spremno i sposobno da generiše i podržava obrazovanje, napredovanje i sveukupni razvoj pojedinca kao cjelovite, slobodne i zdrave humanističke ličnosti.

L i t e r a t u r a

- Asman, A. (2002), Rad na nacionalnom pamćenju, Beograd; „Biblioteka XX vek“.
- Bertalanffy L. (1973), General Systems Theory, Foundations, Development, Application, New York.
- Dorđević, B. (2009), Globalizacija i škola i obrazovanje, (u zborniku: Buduća škola), Beograd: „Srpska akademija obrazovanja“.
- Giddens, A. (2007), Sociologija, Zagreb: „Globus“.
- Jandrić, P. i Boras, D. (2013), Kritičko E – obrazovanje, Beograd: „Eduka“.
- Jovanović, R. (2006), Veliki leksikon stranih reči i izraza, Beograd: „Alnari“.
- Klaić B. (1974), Riječnik stranih riječi, Zagreb: „Nakladni zavod MH“.
- Lorot, P. (2001), Dictionnaire de la Mondialisation, Paris: „Ellipses“.
- Mijanović N. (1999), Tehničko-tehnološki razvoj i obrazovanje, Cetinje: „Obod“.
- Mijanović N. (1999), Epistemološko-metodološki aspekti i mogućnosti sistemskog proučavanja pedagoških problema, (u časopisu: Pedagogija, br. 4), Beograd.
- Mijanović N. (2011), Istorijat, stanje i perspektive razvoja pedagoške teorije i prakse u Crnoj Gori, (u časopisu: „Vaspitanje i obrazovanje“, br.4), Podgorica.
- Mužić V. (1979), Kibernetika u suvremenoj pedagogiji, Zagreb: „Školska knjiga“.
- Pečujlić, M. (2002), Globalizacija – dva lika sveta, Beograd: „Gutenbergova galaksija“.
- Potkonjak, N. (1982), Metodološki problemi sistemnih proučavanja u pedagogiji, Beograd: „Institut za pedagogiju“.
- Rajkov, M. (1982), Teorija sistema, Beograd: „Privredno-finansijski vodič“.
- Savićević D. (2000), Putevi ka društvu učenja, Beograd: „Prosvetni preglad“.
- Trifunović, V. (2009), Globalizacija i škola, (u zborniku: Budućnost i škola), Beograd: „Srpska akademija obrazovanja“.
- Trnavac N. i Potkonjak N. (1998), Pedagogija, Beograd: „Naučna knjiga“.
- Vilotijević, M. (1997), Savremene didaktičke teorije, Beograd: „Učiteljski fakultet“.
- Vučenović, V. (1980), Sistem i organizacija, Beograd: „Naučna knjiga“.